

Om Den Danske Ordbog

Farø, Ken Joensen

Published in:
MDT-Nyt

Publication date:
2003

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Document license:
[Andet](#)

Citation for published version (APA):
Farø, K. J. (2003). Om Den Danske Ordbog. *MDT-Nyt*, 4-02, 36-42.

Ordbøgernes fødsel og opvækst
Terminologie in der
Fachwörterbuchproduktion
Om Den Danske Ordbog

Dansk Translatørforbund

Dansk Translatørforbund er en brancheorganisation, der blev stiftet den 15. januar 1990. Forbundets medlemmer er selvstændigt praktiserende translatører og tolke, der kan vise deres tilhørsforhold til forbundet ved efter deres navn at anføre betegnelsen MDT (Medlem af Dansk Translatørforbund).

Dansk Translatørforbund har vedtaget etiske og kollegiale regler, som hvert enkelt medlem skal overholde. Medlemmerne er underlagt tavshedspligt vedrørende forhold og enkeltheder om deres klienter, som de måtte få kendskab til under udførelsen af deres arbejde. Derudover skal det enkelte medlem til stadighed forny og udvikle sin sproglige og faglige viden. For at bidrage hertil arrangerer Dansk Translatørforbund jævnligt kurser inden for fagligt relevante emner. Disse kurser er åbne for alle interesserede.

Forbundet bistår sine medlemmer ved til hvert medlem at udlevere en omfattende håndbog, der giver oplysninger om de forhold, en translatør erfaringsmæssigt støder på i sit arbejde. Nyuddannede medlemmer får tilbudt en mentorordning, hvor de får tilknyttet en erfaren kollega i samme sprog, som bistår med råd og dåd ved det nye medlems etablering af selvstændig virksomhed. Alle medlemmer er forpligtet til at have en professionel ansvarsforsikring.

Foruden at arbejde for en høj faglig standard blandt medlemmerne repræsenterer Dansk Translatørforbund sine medlemmer over for myndigheder i Danmark og i EU-sammenhæng, ligesom forbundet samarbejder med en række udenlandske oversætterorganisationer.

MDT

Redaktion

Helle Rust Nielsen (ansv.)
Jydholm 9, st. tv.
2720 Vanløse
Tlf. 70 20 05 38
Fax 70 20 05 39
E-mail: hrn@post7.tele.dk

Annie Georgsen, tlf. 33 24 63 68
Eunike Hansen, tlf. 32 59 95 44
Birte Kreilgård, tlf. 48 24 87 78
Dee Shields, tlf. 45 81 84 15

Næste deadline

20. februar 2003

Abonnement

Ikke-medlemmer: Kr. 250,- ekskl.
moms for 4 numre årligt.

Annoncer

Helsides: kr. 1.000,- ekskl. moms
Halvsides: kr. 650,- ekskl. moms

Artikler

Artikler og andet materiale, der offentliggøres, dækker ikke nødvendigvis redaktionens eller Dansk Translatørforbunds holdninger. Bidrag sendes på diskette, cd-rom eller pr. e-mail til Helle Rust Nielsen eller til Dansk Translatørforbund.

Tryk: DJ-Trykcenter v/David Jensen, Fårevejle
St., tlf. 59 65 54 46

ISSN 0907-2691

Om Den Danske Ordbog

Af Ken Farø

Indledning

For de fleste mennesker er en danskordbog nok lig med en af følgende ordbøger: Nudansk Ordbog (NO), Retskrivningsordbogen (RO) eller Ordbog over det Danske Sprog (ODS) - og sikkert i nævnte rækkefølge. Ordbøgerne varetager grundlæggende forskellige funktioner for den moderne bruger, nemlig hhv. rådgivning om betydninger, udtale m.m. i moderne dansk (NO); vejledning i korrekt ortografi i henhold til Dansk Sprognævns normering (RO); og omfattende dokumentation af det danske sprog, som det blev talt og skrevet (i udvalgte kilder) i perioden ca. 1700-1950 (ODS).

De nævnte funktioner overlapper hinanden på enkelte punkter, fx kan man jo godt - med visse forbehold (jf. FAHL et al. 2002) - bruge NO som retskrivningsordbog, og samme ordbog giver også delvist oplysninger om ordhistorie m.v.

Er det ikke nok med disse tre væsensforskellige ordbøger på det danske marked - for slet ikke at nævne konkurrenter som Gyldendals, Politikens og Systimes retskrivningsordbøger og en række andre mindre ordbøger og specialordbøger? Har vi i det hele taget ikke ordbøger nok i Danmark?

Spørgsmålet kan besvares med et rungende "nej!". Efter at have fortalt lidt om baggrunden for Den Danske Ordbog, skal jeg prøve at begrunde, hvorfor det er så vigtigt med en ny ordbog over dansk sprog, idet jeg sammenligner den med de ordbøger, som allerede findes. Jeg vil både sige noget om, hvad man kan forvente sig af ordbogen, og, væsentligt nok, også hvad man *ikke* kan forvente sig af den.

Den historiske baggrund for Den Danske Ordbog

Ideen om at udgive en stor "nationalordbog" blev fostret i daværende statsminister Poul Schlüters "Tænketaank" i tiden omkring Murens Fald. Formålet var at "styrke den danske identitet gennem udgivelse af store og lange ventede værker", som Schlüter formulerede det i Berlingske Tidende. Den mere pragmatiske baggrund var den kommende afstemning om Maastricht-Traktaten, som mange danskere så som en trussel mod den nationale egenart.

Når han talte om "værker" i flertal, så var det, fordi der samtidig med DDO blev undfanget et andet ambitiøst projekt, nemlig *Den Store Danske Encyklopædi*. De to store udgivelser skal altså ses i

sammenhæng, som en slags søsterprojekter, selv om et leksikon og en ordbog selvfølgelig langt hen ad vejen er to forskellige genrer, og der står forskellige medarbejdere bag projekterne. Men i tidens løb er der blevet holdt møder mellem redaktørerne for de to bogværker, og en række redaktionelle formalia er blevet koordineret, hvilket selvfølgelig blev lettere af, at det endte med at blive Gyldendal, der skulle udgive og distribuere begge værker.

Oprindelig skulle DDO have været udgivet først, nemlig allerede i 1999, en hidtil uset ambitiøs målsætning for en videnskabelig ordbog af det omfang. Tidsplanen kunne dog ikke holde, så Encyklopædien endte med at udkomme først; den var færdigudgivet i 2001, mens bind 1 af DDO kommer i første halvdel af 2003.

Det er Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL), der udarbejder Den Danske Ordbog. DSL stod også bag ODS fra 1919-1954 og bag de 5 supplementsbind til ODS, der er kommet fra 1993, og som vil være færdigudgivet nogenlunde samtidig med, at DDO begynder at udkomme.

Selskabet udgiver videnskabelige udgaver af klassisk dansk litteratur, historiske kilder og danskordbøger, og i de senere år er det også begyndt at lave *tekstkorpora*, dvs. søgbare databaser til brug for bl.a. sprogforskere og ordbogsredaktører.

DSL har også stået bag *Korpus 2000*, som er tilgængelig på internettet (<http://korpus.dsl.dk/korpus2000>). Korpuset kan bruges til at lave forskellige former for sproglige søgninger i helt moderne dansk sprog, så det er også et meget relevant værktøj for oversættere.

Finansieringen af Den Danske Ordbog står Carlsbergfondet og Kulturministeriet for i fællesskab. For det skal ikke være nogen hemmelighed, at det er utrolig dyrt at lave et sådant værk fra bunden, og hvad der senere måtte komme ind af indtægter fra salget af ordbogen, står på ingen måde mål med omkostningerne. Indtægterne vil i øvrigt gå til en fond, som skal videreføre ordbogsarbejdet i Danmark.

Den Danske Ordbog: tekstkorpus og meget andet

DDO adskiller sig fra andre danske ordbøger ved i sin kerne at være udarbejdet fra bunden vha. et 40 mio. ord stort tekstkorpus. Et sådant korpus er en elektronisk søgbar base af tekster, som er indsamlet efter nøje overvejede principper, så teksterne så vidt muligt afspejler sproget som helhed. Teksterne stammer fra 1983-1992, så sproget fra disse år er altså det, som egentlig bliver beskrevet. Men i praksis er det sproget fra ca. 1950 til begyndelsen af det nye årtusinde, som indfanges.

Til korpusset er der knyttet en række forskellige elektroniske søgeværktøjer, som muliggør en meget præcis analyse af det sprog, som er repræsenteret i korpusset.

Det er en særlig videnskabelig metode at opbygge en ordbog på, som bl.a. har været afprøvet af *Collins Cobuild English Dictionary*. Der er altså forgængere på området, men i Danmark er DDO et stykke pionerarbejde.

Den afgørende fordel ved at bruge et tekstkorpus er, at mange helt almindelige ord og betydninger får en meget bedre dækning, end det er tilfældet i de traditionelle ordbøger. De har det nemlig med at fokusere på det specielle og det mærkelige, som man tilfældigvis er faldet over og synes bør beskrives i en ordbog. Det helt almindelige og typiske har man en tendens til at overse, fordi det ikke vækker opsigt. Men netop det mest brugte i sproget kan projektets søgeprogram indfange, og redaktøren bliver så opmærksom på det og kan beskrive det. Forskellige sammenligninger¹ viser da også, at der er ret store forskelle på, hvad DDO tager med i forhold til fx NO og RO. DDO beskriver på en hidtil uset konsekvent og systematisk måde *det vigtigste* i vores moderne ordforråd.

Ud over denne primære kilde til ordudvalg og beskrivelse har Den Danske Ordbog opbygget et netværk af hundredvis af meddelere, som kaldes *SpORDhunde*. Meddelerkorpsen består af en sammensat gruppe af mennesker, som efter

grundig instruktion har holdt øje med nye ord, betydninger m.m., og som har sendt deres opdagelser ind til ordbogsredaktionen. Redaktørerne har herefter vurderet og behandlet oplysningerne, som er indgået som supplerende materiale til redigering af de enkelte artikler, hvis de har vist sig at være brugbare. Nogle *SpORDhunde* har sendt enkelte iagttagelser, andre har været særdeles aktive og sendt flere tusinde gennem årene. Disse oplysninger udgør i sig selv et værdifuldt materiale om det danske sprog omkring årtusindskiftet - og om danskernes syn på det.

Herudover er der blevet taget systematisk og kritisk stilling til en lang række andre kilders oplysninger, såsom RO, betydningsordbøger, tosprogsordbøger, avis-cd-rommer, Encyklopædien, internettet o.m.a.

DDO er altså nok en korpusbaseret ordbog i den forstand, at dens ordudvalg og -beskrivelse primært bygger på det tekstkorpus, som er opbygget netop med henblik på at udarbejde en moderne almensproglig ordbog. Men redaktionen har på den anden side ikke været blind for, at sådan en enkeltkilde, hvor gennemtænkt den end er, også kan have nogle mangler hist og her. Fx er den jo ikke ført op til udgivelsestidspunktet mht. de allernyeste ord. Her har vi måttet supplere med forskellige kilder.

¹ Se fx FAHL/FARØ/HEEGAARD/LORENTZEN (2002: 8-14).

Hvad er med - og hvad ikke?

Ligesom alle andre trykte ordbøger har Den Danske Ordbog begrænset plads til rådighed: Der er 6 bind at boltre sig i, og denne plads er blevet forsøgt udnyttet så formålstjenligt som muligt. I modsætning til ODS, som altså havde 28 + 5 bind, har vi derfor ikke kunnet medtage sjældne, historiske, meget faglige eller dialektale ord og betydninger m.m. Det havde været en helt forkert prioritering af pladsen. Enhver vil altså kunne ride sine kæpheste og lede efter ord og vendinger fra netop sit fagområde og sin særlige sprogbrug, som ikke er dækket af ordbogen. Men det er ikke meningen, at de skal dækkes. Til gengæld skulle det ikke gerne forekomme, at meget brugte almensproglige ord og betydninger ikke er beskrevet. Det ville afsløre et hul i redigeringsystemet.

Lad mig komme med nogle eksempler på, hvad man kan forvente at finde i DDO - og lige så vigtigt: hvad vi har valgt *ikke* at tage med.

Et punkt, DDO allerede har måttet høre kritik for i mere snævre fagkredse, er medtagelsen af **uofficielle** stove- og bøjningsformer. Man har kritiseret, at det er noget underligt noget at medtage "fejl" i en ordbog, der af mange vil blive opfattet som officiel.

Til denne kritik skal det indledningsvis understreges, at DDO på ingen måde er nogen officiel ordbog. Det er Sprognævnets - og *kun* Sprog-

nævnets - ordbog, der har den særligt begunstigede status, fordi Sprognævnet ifølge loven om dansk retskrivning fra 1997 skal fastlægge dansk retskrivningsnorm.

Men bortset fra disse forbehold gengiver DDO faktisk den gældende retskrivning i det omfang, det er foreneligt med ordbogens koncept, nemlig at beskrive den hyppige og moderne sprogbrug. Det betyder, at en del af det materiale, RO beskriver, ikke er med i DDO - fordi det simpelthen har for lille eller slet ingen udbredelse i nutidssproget. En stor del af ordmaterialet overlapper dog, så her beskriver vi altid, hvad der er officiel ortografi.

Det specielle ved DDO er, at den herudover beskriver, hvad der er udbredt i korpusset, og som ikke er blevet ophævet til norm i RO. Man kan derfor finde former som fx *diamentralt*, *pixxaria*, *postbudet*, *husblasen* og *jobs* i DDO, og også betydninger som 'stor tjeneste' ved et ord som *bjørnetjeneste*. En fordel ved at medtage disse former er, ud over det rent sprogbrugsdokumenterende aspekt, at de gør det lettere at finde frem til den officielle stoveform af et ord, man kun kender i en uofficiel form.

Alle disse normafvigelser er dog tydeligt markeret med formuleringer som "alm. stovefejl", "uofficielt", "denne betydning anses af mange for ukorrekt" o.l., så kritikken om, at DDO skulle ophøje fejl til korrekt sprogbrug, er skudt helt forbi: Det er netop ordbogens vigtigste opgave

at beskrive sproget, som det tales og skrives, og herved adskiller den sig delvist fra de fleste andre ordbogstyper i Danmark, som grundlæggende er *foreskrivende*, mens DDO klart er *beskrivende*. Men som sagt: Der *er* taget hensyn til retskrivning i DDO.

Politikens Retskrivningsordbog har i øvrigt siden taget ideen med de uofficielle former til sig - og den er jo i hvert fald ikke nogen dokumenterende ordbog som DDO, men derimod en ren produktionsordbog.

RO indeholder en del varianter, både af opslagsord (fx de såkaldte "dobbelthformer") og af bøjningsendelser. I DDO har vi markeret, hvis nogle af disse former er markant sjældnere end andre - igen på baggrund af undersøgelser i korpus. Det gør det muligt for brugeren at fravælge officielle former, som de færreste danskere alligevel bruger, fx *tester* (pl. af *test*) eller *krep* (i stedet for det mere almindelige *crepe*).

I DDO har vi *ikke* medtaget **sjældne** ord som *adjudantsnor*, *bølgeblikby* og *malkemaskineproducent*. De tre nævnte opslagsord kan alle findes i RO (2001), men de er så ekstremt lavfrekvente - prøv at søge på dem på internettet - at vi under ingen omstændigheder har kunnet eller villet medtage dem. Det er den korpusbaserede metode i en nøddeskal.

Man skal heller ikke forvente at finde den allernyeste **slang**, i hvert fald ikke, hvis den ikke

er særlig udbredt. Alligevel er udtryk som *kanon*, *fucke af*, *fucke ngt.* *op* og *yes!* medtaget, ganske enkelt fordi de har haft en relativt stor udbredelse i vores materiale. Men hiphopperen fra Nordvest kan og skal vi ikke mandsopdække sprogligt.

Almensproget, som er den sproglige varietet, Den Danske Ordbog beskriver, optager sprogstof fra alle områder af samfundet. Men først når noget har fået en bred udbredelse i sprogsamfundet, skal man forvente at finde det i en korpusbaseret ordbog som DDO.

Som noget nyt gives der i DDO **valensmønstre**. Det vil sige, at brugeren får at vide, hvilke aktanter, et verbum kan åbne, hvilke semantiske roller, der optræder sammen med det, og også hvilke præpositioner eller adverbier, et verbum typisk optræder sammen med. Fx har verbet *gemme* flg. valensmønstre: *NGN gemmer NGT/NGN/sig (for NGN) (+STED)*, *NGN gemmer NGT/NGN væk/bort/af vejen*.

Der gives også præpositioner ved substantiver og adjektiver, noget der ligeledes er relevant for oversættere.

Artikelstrukturen i DDO er kendetegnet ved en væsentligt grundigere beskrivelse end fx NO. Eksempelvis har DDO ud over NO's ene betydning af *ged* både betydningen '*hunged*' og '*tåbelig person*', samt idiomet *der går ged i ngt./ngt. går i ged*, fordi korpus har indeholdt tilstrækkeligt med eksempler på deres udbredelse.

DDO's artikelstruktur bliver dog aldrig så omfattende som ODS', hvilket nok vil glæde en og anden, der har kæmpet med de af og til meget uoverskuelige artikler i denne ordbog. Der er i det hele taget gjort meget for, at struktur og layout fremstår så brugervenlige som muligt.

Kollokationer kalder man ord, som optræder hyppigt sammen i sprogbrugen, fx *ude og hjemme*, *godt gemt* og *dig og mig*. Netop kollokationer har en fremtrædende plads i DDO, som har kunnet udnytte sit elektroniske søgeprogram til at finde den slags hyppigt optrædende ordforbindelser, som ikke ligefrem er fx idiomer eller ordsprog, men netop bare typiske ordforbindelser.

Leksikaliserede **flerordsforbindelser** i alle afskygninger har fået stor opmærksomhed i DDO. Fx er partikelverber, som i dansk bliver flere og flere (*gå ned, tage fra, køre igennem, slå til*), dokumenteret indgående, fordi de simpelthen er hyppigere i sproget, end man får indtryk af i de eksisterende ordbøger. De er nemme at overse, fordi de kan være svære at skelne fra grundverbet.

Et verbum som *gemme* indgår i DDO i dobbelt så mange dokumenterede flerordsforbindelser som i NO, fx *gemme på, gemme sig, gemme sig bag ngt.* (fig.).

Eftersom DDO er en empirisk ordbog, som primært bygger på faktisk skrevet og talt sprog, er det nærliggende at demonstrere sprogbrugen vha. **autentiske eksempler** fra ordbogens kilder.

Dette er en meget vigtig del af ordbogens opgave og noget ganske andet, end at en ordbogsredaktør formulerer sine egne eksempler. Her bliver ordbogens opgave som *dokumenterende* ordbog tydelig.

Dette er blot nogle af de ting, man kan vente sig af DDO. Overordnet set er der meget nyt i ordbogen, også nyskabelser, som ikke alle steder på det leksikografiske parnas vækker begejstring. Det er dog nok ikke helt ved siden af, hvis man siger, at ordbogsmiljøerne i nogen grad er præget af konservatisme.

Ordbogens pris m.m.

Prisen på de 6 bind ligger endnu ikke fast, men den bliver givet en del højere end fx for NO, hvilket nok vil få nogen til at mene, at ordbogen ikke er "konkurrencedygtig". Men faktisk har DDO ingen umiddelbare konkurrenter. Den er nemlig ikke sammenlignelig med nogen anden ordbog over dansk, hverken nu eller tidligere. Sammenligner man fx med ODS og konstaterer, at den ældre ordbog har væsentligt flere opslagsord, så svarer det til at sammenligne pærer og bananer. DDO er kun på overfladen en efterfølger til ODS: I metoder, indhold og struktur er DDO en fundamentalt anderledes ordbog. Og NO, som på mange måder er en virkelig udmærket ordbog over dansk, kan heller ikke sammenlignes med en videnskabelig ordbog som DDO. Det er det desværre nødvendigt at gøre

opmærksom på, fordi alt for mange udelukkende bedømmer ordbøger på rent overfladiske træk som antal opslagsord - og netop antallet af opslagsord er det simpleste aspekt ved en ordbog, fordi enhver let kan finde hundredtusinder, ja millioner af ord fra sprogets afkroge og putte dem ind i en ordbog. Kunsten består i at udvælge lige netop dét, som passer til ordbogens koncept.

Sammenfatning

Til de ordbogstrætte eller -skeptiske (det sidste er altid en god egenskab!) skal det altså understreges, at DDO på ingen måde bliver hverken en ny NO eller ODS - og da slet ikke en ny retskrivningsordbog. På en måde forener den de tre ordbogstypers primære funktioner, selv om den selvfølgelig på det historiske område på ingen måde kan hamle op med ODS, hvad der heller ikke er dens mål.

Det er vigtigt at bedømme en ordbog på de rigtige præmisser. Forhåbentlig kan denne præsentation være med til at gøre det lidt klarere, hvilke præmisser man skal se DDO ud fra.

Den Danske Ordbog skal udkomme fra 2003 og vil være færdigudgivet i 2004.

Til videre læsning:

Fahl, Laurids/Farø, Ken/Heegaard, Jan/Lorentzen, Henrik (2002): Tre retskrivningsordbøger: Hvad skal vi med dem? I: *Ledant* 36/02: 7-23.

<http://www.dsl.dk>

<http://www.dsl.dk/ddo.html>

Cand. mag. Ken Farø er ph.d.-stipendiat ved Institut for Tysk og Nederlandske, Københavns Universitet (kenfaroe@hum.ku.dk), tidl. videnskabelig medarbejder på DDO og ordbogsforfatter på Gyldendal.

